

kraju sam knjigu od korica do korica pročitao za tri dana. Kao predstavljatelj knjige na kraju vam ne mogu predložiti ništa drugo osim: čim budete imali prigodu, pročitajte je i vi – vjerujte mi, isplati se.

ANTAL MOLNÁR

Ivo BANAC, *Hrvati i Crkva. Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti*, Profil – Svjetlo riječi, Zagreb, 2013., 272 str.

U nacionalnoj su historiografiji o Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj pisali uglavnom crkveni povjesničari, i to mnogo i temeljito, ali s obzirom na zahtjeve modernijih sinteza, parcijalno i nesintetično. Stoga je knjiga prof. dr. Ive Banca izazvala, za hrvatsku historiografiju, razmjerno veliku pozornost, premda, nažalost, nije potaknula širu raspravu u javnosti. Odgovor na tu proturječnost krije se u brojnim razlozima: još uvijek slabša polemičkoj kulturi u znanstvenim krugovima, nedostatku popularnih, specijaliziranih tjednika poput *The New York Times Books Review*, prevlasti frontalnih promocija nad kulturom okruglih stolova. Autorova zaokružena obrada teme s jasnim i uvjerljivim tezama obeshrabrila je polemika; zamjerka novinara Darka Hudelista (*Globus*, 25. listopada 2013.) da je knjiga prekratka i prerano napisana njena je vrijednost, a ne nedostatak. U naslovu je naznačeno da su glavni subjekti knjige Hrvati i Crkva, ali je već u podnaslovima vidljivo da je njen glavni nositelj modernost, točnije moderne ideologije – liberalizam i nacionalizam, poslije fašizam i komunizam – koje su pred Crkvu postavile veće ili manje izazove. Knjigu će svatko doživjeti na svoj način, temeljna pitanja koja postavlja ostaju i dalje otvorena u dinamičnom odnosu. Crkva i modernost – dvije linearnosti – prva, prema filozofu Berdjajevu, smisao povijesti vidi u Kristovoj Objavi i njezini ispunjenju u njegovu ponovnom dolasku, druga pak u stvaranju zemaljskoga kraljevstva uz pomoć evolucionističkoga materijalizma koji je sekularan i usmjeren protiv vjere u Boga. Kroz knjigu se provlači temeljna ideja da je Katolička crkva žrtva modernosti, preciznije njenih sekularnih ideologija, i to na dva načina. Prvo, nabrojene ideologije – kako je to istaknuo papa Benedikt XVI. još kao profesor u Tübingenu 1967. – bitak vide u djelovanju, u tvornosti, u *faciendumu*, koji pod utjecajem *techne* obvezuje modernog čovjeka na proizvodnju smisla neovisnog o ili izravno suprotstavljenog Božjoj objavi. Drugo, pojedini su se katolici tom pozivu, nažalost, i odazvali, “miješajući hrvatsku i katoličku stvar”.

Ako je s liberalnim svjetonazorom, koji još od prosvjetiteljstva Crkvu nastoji potisnuti u sferu privatnosti, te s komunizmom i fašizmom, koji su sa svojim klasnim i nacionalnim mesijanizmom nasrnuli na temeljne katoličke vrijednosti, situacija jasnija, s nacionalizmom je složenija. Još je na početku II. stoljeća sv. Ignacije Antiohijski definirao katoličanstvo (*Catholicismos*, *Καθολικός*) kao sveopće i univerzalno. Suočen s hrvatskim i talijanskim nacionalnim manifestacijama u rodnom gradu, zabrinuti se zadarski kanonik Carlo Federico Bianchi u svojem listu *La Dalmazia Cattolica* 1873. pozvao na katolički univerzalizam istaknuvši da Kristovo kraljevstvo na Zemlji ne pripada jednoj državi i naciji. Crkveni teoretičar Hilaire Belloc u svojem djelu *Survivals and New Arrivals: Old and New Enemies of the Catholic Church* (1929.) nazvao je nacionalizam jednim od glavnih “novih neprijatelja” Katoličke crkve, jer ima obilježja religije – a u čovječjem umu nema mjesta za dvije religije – jer narušava univerzalnost katoličanstva i jer prenosi na nacionalne države uloge koje su u osnovi uloge vjere, poput učenja o moralu. S druge strane, kako prof. Banac ističe u knjizi, ljubav prema naciji produkt je naravnog zakona, izvire iz četvrte zapovijedi,

koja nalaže "Ljubi oca i majku!". Katolička crkva ne odbacuje dakle naciju i nacionalizam, ali, kao i autor u knjizi, raščlanjuje dva njegova oblika: domoljublje koje izvire iz Dekaloga nasuprot nacionalističkom i separatističkom nacionalizmu koji je tradicionalnom religijskom individualizmu i univerzalizmu u modernosti suprotstavio novu i dotad nepoznatu, nacionalnu religioznost. U 22 poglavlja knjige dr. Banac detektira kronološki i problematski sva razdoblja pokušaja hrvatskoga nacionalizma da pridobije Crkvu na svoju stranu, odnosno da unese "novi kult nacije u srce katoličanstva". Autor prati Crkvu tijekom proto-nacionalnoga razdoblja i ilirizma, Strossmayerova vremena, analizira nastanak političkoga katolicizma, Crkvu u Kraljevini Jugoslaviji i NDH, Stepinčevu poslijeratnu "krvavu kupelj", vrijeme Protokola, nacionalnih zavjeta i popuštanja državnoga pritiska, raspada Jugoslavije i novih izazova u poslijeratnom ozračju hrvatske liberalne demokracije, u kojem Crkva slobodno djeluje. U historiografskom smislu knjiga nudi sintezu velike širine; zgnusnut stil nabijen značenjem ispisan je brzim i sadržajnim rečenicama prepoznatljiva autorova pera. U 11 redaka o Strossmayeru sintetizirana je čitava njegova istočna crkvena politika, a u tri temeljna pitanja historiografska problematika fašizma. Autorov sažetak o Vitezoviću, koji je naglasio hrvatsko ishodište svih Slavena, o tzv. novom kursu, koji je pokušao prevladati hrvatsko-srpske sukobe usmjerivši oštricu prema Beču i na taj način iznuditi ustupke od mađarske oporbe, te ocjena Aleksandrove diktature, koja je onemogućila i odbila buduća traženja zajedničkoga identiteta te ujedno radikalizirala postojeće identitete, precizno sažimaju široke historiografske teme i opsežne monografije. Efektne sinteze povijesnih razdoblja autor je protkao živim historiografskim slikama, poput dubrovačkih svećenika koji prodaju vino u krčmama ili vatikanskoga poslanika *ad interim* Josepha P. Hurleyja koji uz Titova psa moli krunicu, te brojnim povijesnim zrcima poput onog da je Paulo Sarpi nesuđeni ninski biskup, da je na Krfu Pašić odbacio naziv Jugoslavije, ili pak o "vodenim banovinama" za diktature. Nakon posljednje knjige *Acta turcarum* (Durieux, 2006.), u kojoj je pisao modernom rečenicom suvremene literarno-znanstvene proze, u ovoj je knjizi stil klasičniji, poput onog u *The National Question in Yugoslavia* (1984.). Za velikog se britanskoga povjesničara Macaulayja znalo reći da su se njegove knjige čitale u dahu, ali da je znao razočarati prilikom ponovnog čitanja. Za razliku od Macaulayja, autor ove knjige nikada ne žrtvuje povijesnu istinu svom jakom literarnom stilu.

Svoje djelo prof. Banac oblikuje oko nekoliko glavnih teza. Početno naglašava da je hrvatska nacionalna ideologija kod Vitezovića, Gaja, Jelačića, Starčevića ili Radića proizvod modernosti i stoga naglašeno sekularna. Time je izbjegnuta zamka vjere kao vododijelne na kojoj su inzistirali neki povjesničari, poput Milorada Ekmečića, koji tvrdi da je Katolička crkva stvorila Hrvate. Autor provlači ideju o duhovnom i znanstvenom doprinosu Crkve u oblikovanju hrvatske kulture. U hrvatskom slučaju Crkva je otišla i korak dalje: jedini su europski narod koji je u predmodernosti poslanice i mise slušao na svom jeziku. Zahvaljujući tim doprinosima Hrvati su ušli u ozračje zapadne civilizacije, koja im je podarila renesansu, katoličku obnovu i barok i odredila njihov etnički, protomoderni, ali i moderni, nacionalni karakter. Premda je, kako ističe u "Pogovoru" povlačeći analogiju s Poljskom, i u hrvatskoj povijesti "Katolička crkva kroz stoljeća utjelovila najdrevnije i najuzvišenije ideale tradicionalnog života", autor naglašava da Crkva nije stvorila modernu hrvatsku naciju. Politički katolicizam uslijedio je tek na prijelazu XX. stoljeće, kada je izgradnja moderne hrvatske nacije bila završena. U tom je oblikovanju – s rijetkim iznimkama poput Pavlinovića, Strossmayera ili franjevac Provincije Presvetog Otkupitelja, i to samo do sredine 1870-ih, kada je Austrija intervenirala – Crkva stajala po strani, polazeći od Konkordata iz 1855., pri čemu je sebe smatrala suradnikom državne politike koja je nalagala pomirljivu politiku prema

vlasti i usklađeno djelovanje Crkve i države. Do političkoga katolicizma došlo je u hrvatskom slučaju tek kada je konstituiranje moderne hrvatske nacije bilo završeno, ali je pitanje nacionalne države ostalo otvoreno. U borbi sa suparničkim nacionalnim elitama koje su priječile ostvarenje tog cilja hrvatski je nacionalizam odnjegovao disimilacijska obilježja. U sukobu s mađarskom, talijanskom i njemačkom elitom preporoditelji su početno istaknuli jezik, ali kada je krajem stoljeća moderni mađarski, njemački i talijanski nacionalizam poprimio antikatoličko obilježje liberalnoga paternalizma, pojedini su nacionalni vođe i političke stranke istaknuli njegovo katoličko obilježje. Političko katoličanstvo dobilo je snažniji zamah u dvije Jugoslavije. U prvoj se osnažilo kao odgovor na prevlast srpske elite, a u drugoj kao odgovor na pokušaj nasilne uspostave zemaljskoga blaženstva u socijalizmu. Knjiga je završno popraćena studioznim "Bibliografskim esejom" te sa devet ključnih povijesnih dokumenata iz kojih se iščitava stav Crkve u prijelomnim nacionalnim trenucima.

U svojem nadahnutom "Pogovoru" autor poziva na iskorake Katoličke crkve da bi poput salonitanskih kršćana bila što "usmjerenija Uskrsnom Kristu i mučenicima koji su svojom postojanošću jamčili uskrsnuće". Osim ekumenskog i međureligijskog dijaloga na "ovom rubu katoličkog ozemlja, na susretištu i prostoru sukobljavanja", autor predlaže preispitivanje grijeha "svojih sinova koji su se udaljili od Kristova duha i njegova Evanđelja"; još važnije, umjesto kulturološkoga katolicizma i nacionalne Crkve predlaže njen iskorak od formalnoga bogoslužja prema oponašanju Kristova života da bi postala Božji narod (*Lumen gentium*).

Zaključno ističemo da knjiga dr. Banca nije knjiga protiv domoljublja, nego protiv nacionalizma koji se udaljio od katoličkih vrijednosti. Tim udaljavanjem ugrozio je Crkvu, posebno u slučajevima kada je ono dolazilo iz crkvenih krugova ili se na Crkvu pozivalo. Rečeno riječima prethodno spomenutog pape, modernost je vjernike dovela u napast da se vjera stavi na razinu navedenog *facienduma* te da se ona pomoću "političke teologije" protumači kao sredstvo preobražaja svijeta. Papa je tu opasnost vidio u "teologiji revolucije", a dr. Banac u politiziranom katoličanstvu. Pritom nije doveo u pitanje poslanje Crkve da na grube nasrtaje modernosti na nacionalna, a time i ljudska prava dosljedno odgovori, kako je odgovorio Strossmayer na Khuenov režim ili Stepinac na ustaške zločine i komunističko jednoulje. Katolička je Crkva trpjela i još trpi udare modernih i postmodernih ideologija, ali je u toj borbi uvijek superiorna jer, za razliku od modernih ideologija, koje moraju proizvesti smisao, Crkva vjeruje da Smisao već postoji. Izbor između ta dva smisla uvijek je osoban, ali o njemu ovisi i nacionalna sudbina.

JOSIP VRANDEČIĆ

Nevio ŠETIĆ, *Ostvarenje suvremene hrvatske države. Od pojave višestranačja 1989. do nastanka samostalne, međunarodno priznate i teritorijalno cjelovite Republike Hrvatske*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Geaidea, Pula, 2013., 484 str.

Autor je ovu knjigu napisao želeći znanstvenoj i široj javnosti približiti zbivanja koja su tijekom 1990-ih rezultirala stvaranjem neovisne hrvatske nacionalne države. Pritom se u najvećoj mjeri služio objavljenim djelima istaknutih hrvatskih i inozemnih znanstvenika, publicista i sudionika onodobnih događanja, kao i dostupnim arhivskim izvorima. Promatrano djelo sastoji se od uvoda i sedam poglavlja, zaključnoga osvrta autora na hrvatskom i engleskom jeziku, pojedinih priloga, popisa literature, kazala osobnih imena te autorova životopisa.